

PAPER DETAILS

TITLE: ARADILLER ve ARADILBILIM

AUTHORS: Basak ARAY

PAGES: 127-146

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/972134>

ARADİLLER VE ARADİLBİLİM

Başak ARAY*

ÖZ: Uluslararası iletişim için tasarlanmış planlı diller, 19. yüzyılın sonundan beri pek çok dilbilimciyi meşgul etmiştir. Bu yazımızda, söz konusu dillerin incelemesini ve planlamasını konu edinen interlinguistik (aradilbilim) dalını tanıtıyoruz. Dilbilim içerisinde planlı dillerin statüsü aradilbilim literatürünün en önemli isimleri üzerinden tartışılacak, bu alanın kısa bir tarihçesi ile güncel panoraması sunulacaktır. Dilbilimcilerin aradillere yönelik çatışan tutumu, dilbilimin nesnesi (doğal veya insan yapımı) ve yöntembilimi (betimleyici veya yapıcı) üzerine daha derin görüş ayrılıklarına işaret etmektedir. Bu yönüyle aradilbilimle ilgili tartışmaların, dil biliminin düşünsel temellerini aydınlatmaya yardımcı olacağı görüşündeyiz. Güncel aradilbilim çalışmalarının ışığında planlı diller, uluslararası örgütlerde adil iletişim sağlamak ve küresel dil hegemonyasını zayıflatmak için üzerinde durulmaya değer bir seçenek olarak belirlemektedir.

Anahtar sözcükler: İnterlinguistik, Aradilbilim, Aradil, Uluslararası yardımcı dil, Planlı dil, Esperanto, Esperantoloji, Dil felsefesi.

INTERLANGUAGES AND INTERLINGUISTICS

ABSTRACT: Since the late 19th century, a significant number of linguists considered the question of planned languages designed for international communication. In this essay, we introduce "interlinguistics", the branch of linguistics that studies these languages. Linguistic status and value of planned languages will be discussed through notable figures in the history of interlinguistics, and a brief history of the discipline will be provided with an outline of its latest state. The conflicting attitude of linguists toward interlanguages indicates a deeper divergence of views on the subject (natural versus man-made) and methodology (descriptive versus constructive) of linguistics. Thus, debates on interlinguistics help us clarify the intellectual foundations of the science of language. In the light of contemporary interlinguistics, planned languages appear as a reasonable strategy to ensure fair communication in international organizations and a possible antidote to linguistic hegemony.

Keywords: Interlinguistics, Interlanguage, International auxiliary language, Planned language, Esperanto, Esperantology, Philosophy of language.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyoloji bölümü. baray@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6609-7170>

Geliş Tarihi (Received): 02.10.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 10.01.2020

Yayın Tarihi / Published: 17.02.2020

Giriş

İnterlinguistik, veya aradilbilim, ilk anlamıyla dilbilimin “aradilleri” inceleyen alt dalıdır. Aradil kavramı, düşünsel kökleri daha eskiye dayanmakla birlikte on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyılın ilk yarısı boyunca oluşumu hız kazanan “uluslararası yardımcı dil”e tekabül eder. Avrupa’da on yedinci yüzyılda gerçekleşen bilimsel devrimle beraber Wilkins, Dalgarno, Leibniz gibi düşünürlerin kavramlar arası ilişkileri dünyanın gerçekliğine uygun bir şekilde göstererek dilsel işaretin keyfilliğini kırmayı amaçlayan “felsefi dil” oluşturma çabaları, temelindeki bu ontolojik uygunluk iddiasının yanı sıra uluslararası iletişimi kolaylaştırmayı da gündeme aldı. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ise Volapük dilinin tasarlanmasıyla başlayan ve dönemin küreselleşme ideallerini yansıtan uluslararası yardımcı dil (UYD) hareketi, bugün uluslararası dillerin en bilineni ve içlerinde hâlen en yüksek sayıda konuşmacıya sahip olan Esperanto’nun yanı sıra Latino sine Flexione (sonraki adıyla Interlingua), Ido, Occidental, Novial ve Interglossa gibi pek çok girişimi doğurdu.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kamuoyunda rağbetini hızla kaybeden UYD hareketi, insanları ulusal sınırların ötesinde birleştirmek, aralarındaki dil engelini kaldırarak barışçı ve küresel bir topluluğun oluşumuna zemin hazırlamak iddiasındaydı. Bunun için hâlihazırda konuşulmakta olan doğal dillerden birini seçmek, söz konusu dili ana dili olarak konuşan kitleye haksız avantaj sağlayacağı gerekçesiyle reddedilirken, Latince veya Eski Yunanca gibi bir ölü dili uluslararası dil olarak kullanma fikri de bu dilleri etkili bir şekilde kullanmaya yetecek kadar iyi öğrenmenin zorluğu gerekçesiyle tercih edilmiyordu. UYD hareketinin diller arası iletişim sorununa getirdiği çözüm, kimsenin ana dili olmadığı için hiçbir konuşana haksız ayrıcalık veya kolaylık sağlamayan, dolayısıyla herkes için ana dille anlaşmanın mümkün olmadığı tüm bağlamlarda kullanılmak üzere öğrenilmiş olacak bir dil tasarlamaktı. Yapma bir dilin doğal diller üzerinde başka bir avantajı da öğrenim kolaylığı gerekliliği göz önünde bulundurularak hazırlandığı için yardımcı dilin edinimini olabildiğince kolaylaştırması olarak görülüyordu.

Bu yazımızın konusunu oluşturan “aradilbilim”, terminolojik olarak aşağıda değineceğimiz birtakım kavramsal belirsizlikleri barındırmasına rağmen, özünde dilbilimin uluslararası yardımcı dillerin incelemesini veya yapım ilkelerinin oluşturulmasını amaç edinmiş bir alt dalıdır. Savaş sonrası yerini İngilizcenin hemen hemen tartışmasız tekelinin kabulüne bırakarak güncelliğini yitirmesine karşın, geçtiğimiz yüzyıl başında kendisine sınırlı da olsa bir kitle yaratmayı başarmıştır. Ne UYD hareketinin altın çağı diyebileceğimiz dönemde ne de sonrasında, dilbilim camiasında genelgeçer bir itibar kazanamadıysa da aradilbilimin güncel dil adaleti tartışmaları ve

uygulamalı dilbilim çalışmaları kapsamında literatüre verimli katkıları olduğu söylenebilir. Aşağıda aradilbilim terminolojisini açıklığa kavuşturduktan sonra dilbilimcilerin aradillere yönelik tutumunu tartışacağız. Aradil yapımına ilişkin en sık dile getirilen itirazları ve bunlara yöneltilecek cevapları gözden geçirdikten sonra aradilbilimin dilbilimle ilişkisini aradil yapımında doğal dillerin yeri üzerinden açıklayacağız. Son olarak, bu alandaki güncel literatürün ana hatlarını oluşturup süregelmekte olan çalışmaların olası açılımları üzerine fikir yürüteceğiz.

1. “Aradil” ve “Aradilbilim”in Anlamları

1976 yılında yayınlanan *Plansprachen* (Planlı Diller) adlı eserinde Alman çevirmen Reinhard Haupenthal, aradilbilimin “henüz kendi yolunu bulamadığına” ve içeriğinin gitgide daha farklı biçimlerde anlaşılır olduğuna dikkat çeker.¹ Bu terimi ayrıntılı bir sınıflandırmaya tabi tutan Klaus Schubert, aradilbilim sözcüğünün literatürde işaret ettiği farklı anlamları dört ana grupta toplar.² Birinci ve en yaygın anlamıyla aradilbilim, planlı dillerin araştırılmasıdır. *Planlı dil* (*Plansprache*) kavramını dilbilime İngilizcede Jespersen (*An International Language*), Almancada ise bu eserin çevirisinde *planned language* ifadesine karşılık arayan Eugen Wüster (*Internationale Sprachnormung*) sokmuştur.³ Jespersen ve ardından Wüster’in kullanımında planlı dil; uluslararası dil, yardımcı dil, yapay dil veya dünya dili ile eş anlamlı olarak kullanılır ve uluslararası iletişim için özel olarak tasarlanmış dili belirtir. Detlev Blanke’nin aktardığı en yaygın anlamıyla planlı dil, “uluslararası dilsel iletişimi kolaylaştırmak için bilinçli olarak yaratılmış bir dil”i⁴ ifade eder. Bundan hareketle aradilbilim, “planlı dillerin teoride ve pratikte incelenmesi”dir⁵ Aradilbilimin ikinci anlamı, sözünü ettiğimiz yapma dillerin yanı sıra pidginleri de içerir. Bu tanıma göre aradilbilim, interetnik iletişimde kullanılan aracı dilleri araştırır ve bu aracı diller tasarlanmış (yapma diller) olabildiği gibi etkileşim sonucu kendiliğinden oluşmuş da olabilir

¹ Reinhard Haupenthal (ed.), *Plansprachen. Beiträge zur Interlinguistik*, Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976.

² Klaus Schubert, “Interlinguistics – its aims, its achievements, and its place in language science” in K. Schubert (ed.), *Interlinguistics. Aspects of the Science of Planned Languages*, De Gruyter, Berlin, 1989.

³ Otto Jespersen, *An International Language*, Allen & Unwin, Londra, 1928. Eugen Wüster, *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*, VDI-Verlag, Berlin, 1931.

⁴ “a language consciously created to facilitate international linguistic communication.” Detlev Blanke, “How Not to Reinvent the Wheel... The Essential Scholarly Literature in Interlinguistics and Esperantology,” *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, C. 13, S. 2, 2015, s. 200-215, s. 201.

⁵ “the study of planned languages in theory and practice.” D. Blanke, *agm*, s. 201.

(pidginler). Daha da geniş olan üçüncü tanım, yapma diller ve pidginlerin yanı sıra internetik iletişimde kullanılan doğal dilleri de aradilbilimin alanına dâhil eder. Bu tanıma göre aradilbilim, farklı ana dillere sahip konuşmacılar arasındaki iletişimi, özellikle de dillerinin bu etkileşimler sonucu uğradığı değişimleri inceler. Bu anlamda aradilbilim, ikinci dil edinimi ve etkileşimsel dilbilimin alanına da taşar. Ağırlıklı olarak çok dilliliğin hâkim olduğu SSCB’de gelişmiştir.⁶ Schubert’in tespit ettiği dördüncü tanım ise içeriği en geniş olmakla beraber en ender kullanılandır ve karşıtsal dilbilim ile eş anlamlıdır.

İtalyan matematikçi Guiseppe Peano, 1903 tarihli “De Latino sine Flexione” adlı yazısında “inter-lingua”yı (*ara-dil*) farklı ana dilleri konuşan insanların iletişim kurması için oluşturulmuş dil şeklinde tanımlayarak “aradil” sözcüğünü literatüre soktu. Peano, 1910 yılında, Volapük adlı yapma dilin kurucusu Alman Katolik rahip Johann Martin Schleyer’den devraldığı akademinin (Kadem Bevünetik Volapüka) başına geçti ve kurumun adını Academia pro Interlingua olarak değiştirdi. Belçikalı stenograf Jules Meysmans da bu dernekte yer alıyordu. *Interlinguistique* terimini ilk kez Meysmans, “Une Science Nouvelle” (Yeni bir Bilim) başlıklı makalesinde kullandı. Meysmans’a göre aradilbilimin nesnesi, “ortak yardımcı dillerin oluşumunun doğal yasaları”ydı.⁷ Bu alanın diğer bir kurucu metni, Danimarkalı fonetikçi ve İngiliz filoloğu Otto Jespersen’in 1931 tarihli “A New Science: Interlinguistics” adlı makalesidir. Jespersen burada aradilbilimi “dil biliminin, aradiller (yani ana dilleri aracılığıyla birbiriyle anlaşılamayan insanlar arasında sözlü ve yazılı kullanım için düşünülmüş yardımcı diller) için bir norm oluşturma amacıyla tüm dillerin yapısı ve temel fikirlerini inceleyen dalı”⁸ şeklinde tanımlar ve bu alanın bilimsel yöntemlerle işlenmeye

⁶ Aleksandr Dimitrievič Duličenko, “Interlingvistika” in A. D. Duličenko (ed.), *Aktual'nye Problemy Sovremennoj Interlingvistiki, Interlinguistica Tartuensis 1*, Tartu Riikliku Ülikooli toimetised // Uienye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta // Acta et commentationes Universitatis Tartuensis 613, Tartu, 1982, s. 68-93. Mario Wandruszka, *Linguistik: Wissenschaft von den Menschlichen Sprachen*, Salzburger Universitätsreden 49, Salzburg/Münih, 1972.

⁷ «des lois naturelles de la formation des langues auxiliaires communes» Jules Meysmans, «Une Science Nouvelle», *Lingua Internationale*, C. 1, S. 8, 1911-1912, s. 14-16, s. 14. Aktaran: Sergej N. Kuznecov, “Interlinguistics: A Branch of Applied Linguistics?” In K. Schubert (ed.), *age.*, s. 89-98 (s. 91).

⁸ “A new science is developing, Interlinguistics – that branch of the science of language which deals with the structure and basic ideas of all languages with a view to the establishing of a norm for interlanguages, i. e. auxiliary languages destined for oral and written use between people who cannot make themselves understood by means of their mother tongues.” Otto Jespersen, “A New Science: Interlinguistics”, in *Selected Writings of Otto Jespersen*, Routledge, New York, 2010, s. 422-429 (s. 422).

açık olduğunu dile getirir: “Dilbilimciler, bence haklı olarak, bunun bilimsel yöntemlere uygun bir şekilde ele alınabilecek bir alan olduğunu ve insan uygarlığı için gerçekten zorlayıcı bir sorunun tatmin edici bir çözüme kavuşturulması için bu şekilde ele alınmasının büyük önem arz ettiğini öne sürüyorlar.”⁹

Academia pro Interlingua’nın bir başka üyesi, Macar tarihçi Dénes Szilágyi, 1928’den itibaren aradilbilimin tanımını, aradillerin tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektiften araştırılmasını da kapsayacak şekilde genişletti.¹⁰ Yönettiği terminoloji heyetinde Guiseppe Peano, Otto Jespersen, Walter Borgius, Ernst Drezen, Edward P. Foster, Giacomo Meazzini ve Edgar de Wahl bulunuyordu. Szilágyi 1931’de bu ortak çalışmanın sonuçlarını *Versus Interlinguistica* (Aradilbilime Doğru) başlığı altında yayımladı. Szilágyi, aradilbilimi aradil oluşturmaya yarayan kuram ve teknikler dizgesi olarak tanımlar ve bu alanı genel ve normatif olmak üzere iki dala ayırır. Bu sınıflandırmada genel aradilbilim, aradillerin tarihsel ve karşılaştırmalı bir incelemesini yapan daldır. Normatif aradilbilim ise planlı dil yapımının teknikleriyle ilgilenir. Sistemli dil yaratımı çalışmaları için Albert Léon Guérard “uygulamalı” veya “yapıcı” aradilbilim, Wiesław Jezierski “normatif aradilbilim”, Fülöp Kaiblinger “yaratıcı dilbilim” ifadelerini kullanır.¹¹ Manders, Wüster ve Tauli de aradilbilimi planlı dil yapımıyla ilgilenen *uygulamalı* bir disiplin olarak ele alır.¹²

1924 ile 1953 yılları arasında faaliyet gösteren IALA (International Auxiliary Language Association – Uluslararası Yardımcı Dil Derneği) bünyesinde Edward Sapir, Maurice Swadesh ve William Edward Collinson gibi dilbilimciler, Avrupa dillerini karşılaştırarak, oluşturulacak bir aradile temel sağlayacak bir prototipe ulaşmayı hedeflediler.¹³ IALA’nın çalışmaları, Peano’nun daha erken tarihli Eksiz Latince (Latino sine Flexione) projesini

⁹ “Interlinguists contend, and to my mind, rightly, that there is here a field that can be treated according to scientific methods and which it is of the utmost importance to civilized mankind to see thus treated in order to obtain a satisfactory solution of a really harassing problem.” (O. Jespersen, agm, s. 422)

¹⁰ Vera Barandovská-Frank, *Interlingvistiko. Enkonduko en la Sciencon pri Planlingvoj* (Proveldono), Universitato Mickiewicz, Poznan, 2017 (s. 2).

¹¹ V. Barandovská-Frank, *age.*, s. 2.

¹² Wilhelmus Johannes Arnoldus Manders, *Interlingvistiko kaj Esperantologio*. Muusses, Purmered, 1950. Valter Tauli, *Introduction to a Theory of Language Planning*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1968. Eugen Wüster, “La Terminoj ‘esperantologio’ kaj ‘interlingvistiko’”, *Esperantologio*, C. 1, 1955, s. 209-214.

¹³ Julia Falk, “Words without Grammar: Linguists and the International Auxiliary Language Movement in the United States”, *Language & Communication*, C. 15, S. 3, 1995, s. 241-259 (s. 243-244).

sistemli karşılaştırmalı çalışmalarla geliştirerek 1951’de “Interlingua” adı verilen aradilin oluşturulmasıyla sonuçlandı.¹⁴ Aradil diye çevirdiğimiz *interlingua* veya *interlanguage* teriminin anlamı, tasarlanmış birçok aradilden sadece bir tanesi olan bu dille isim ortaklığı yüzünden muğlaklığa kurban gidebilmektedir. IALA’nın önerdiği Interlingua dilinin adıyla karıştırılması riskine karşı, Avusturyalı terminolog Eugen Wüster aradil yerine “planlı dil” terimini önerdi.¹⁵ Wüster, uygulamalı aradilbilimi “dil planlaması” adıyla andı. Ancak zaman içinde dil planlaması aradil yapımından ziyade etnik dillerin yeniden yapılandırılması anlamını kazandı. Bu kullanıma ilk kez 1944’te İsviçreli filolog Frederic Bodmer’in *The Loom of Language* adlı eserinde rastlıyoruz. Bu anlamda dil planlaması, var olan etnik dil veya lehçelerin ulusal düzlemde kullanım için düzenlenmesini ifade eder (Norveç’te Nynorsk, İsrail’de İbranice gibi). 1959’da Einar Haugen’in getirdiği tanım, (henüz) “homojen olmayan bir dil topluluğunda yazan ve konuşanlara rehberlik etmek üzere normatif bir imla, dilbilgisi ve sözlük hazırlama”¹⁶ yönünde bilinçli olarak yürütülen bir çalışmayı anlatır.

1959 tarihli “Grundzüge der Interlinguistik” başlıklı makalesinde Alman ekonomist Artur Bormann, aradilbilimin kapsamını genişleterek salt dilbilim sahasının dışına çıkan şöyle bir tanım önerir: “Uluslararası ilişkilerde herkesin eşit ölçüde kullanacağı bir ortak uluslararası dilin genel siyasi, kültürel, sosyolojik ve dilbilimsel sorunlarını inceleyen bilim dalı.”¹⁷ 1968’de Estonyalı dilbilimci Valter Tauli’nin kuramsallaştırdığı dil planlaması tanımı, uygulamalı aradilbilimin yukarıda sözünü ettiğimiz iki anlamını da içerir. Tauli’nin terminolojisinde, özel olarak *uluslararası* dil planlamasını ifade eden *aradilbilim*, ulusal dillerin bilinçli olarak düzenlenmesini de kapsayan *dil planlamasının* bir alt türü olarak ele alınır ve evrensel dil planlamasının ilke ve yöntemlerinin incelenmesiyle özdeşleştirilir. Günümüzde artık UYD, dil adaleti sorununa potansiyel bir çözüm olarak büyük bir destekçi kitlesine sahip değildir. Buna bağlı olarak güncel literatürde dil planlamasından anlaşılan, evrensel dil yapımından ziyade etnik dillerin (bilhassa azınlık dillerinin) güçlendirilmesi etkinliğidir.

¹⁴ Alexander Gode, *Interlingua-English: A Dictionary of the International Language*, Storm, New York, 1951. Alexander Gode ve Hugh E. Blair, *Interlingua: A Grammar of the International Language*, Storm, New York, 1951.

¹⁵ Eugen Wüster, *age*.

¹⁶ “By language planning I understand the activity of preparing a normative orthography, grammar, and dictionary for the guidance of writers and speakers in a non-homogeneous speech community.” Einar Haugen, “Planning for a Standard Language in Norway”, *Anthropological Linguistics*, C. 1, S. 3, 1959, s. 8-21 (s. 8).

¹⁷ Barandovska-Frank, *age*, s. 5.

Olası bir karışıklığın önüne geçmek için *interlinguistik* ve *aradil* (*interlanguage*) sözcüklerinin bilimsel çevrelerce kullanıldığı diğer anlamları burada belirtmek yerinde olacaktır. Planlı uluslararası dillerin incelemesine gönderimde bulunmak için kullandığımız *interlinguistik* terimi, dilbilim literatüründe görece kısıtlı bir camia tarafından kabul görmekte ve sözünü ettiğimiz anlamda kullanılmaktadır. İngilizcede *interlinguistics* şeklinde isim formundan ziyade *interlinguistic* şeklinde sıfat formunun kullanıldığı görülür. Bu anlamda *interlinguistic*, “dillerarası” olarak çevrilebilir. Bu terime toplumdilbilim, karşılaştırmalı ve etkileşimsel dilbilim çalışmalarında rastlanır: *interlinguistic comparison* (dillerarası karşılaştırma), *interlinguistic similarity* (dillerarası benzerlik), *interlinguistic transfer* (dillerarası transfer), *interlinguistic mediation* (dillerarası aracılık), *interlinguistic contact* (dillerarası etkileşim) vs. Nitekim güncel dilbilim literatüründe *aradil* (*interlanguage*), uluslararası yapma dilden ziyade ikinci dil edinimi sürecinde “öğrencinin bir hedef dil normunu üretme girişiminin çıktısı üzerine kurulu ayrı bir dil dizgesi”ni ifade eder.¹⁸ Bu sebeple günümüzde uluslararası yardımcı dil için *aradil* (yapma dil) yerine *planlı dil* tabirini kullanmanın, doğal dillerin düzenlenmesi içinse *dil planlaması*ni tercih etmenin işaret ettiğimiz anlam karmaşasının önüne geçmek için uygun olduğu kanaatindeyiz.

2. Dilbilimcilerin Tutumu

Aradil, dilbilim camiasında ihtilaflı bir konu olagelmiştir. Paris Dilbilim Derneği’nin 1866 tarihli ilk tüzüğünde, dernekte evrensel bir dilin yaratımına yönelik çalışmaların yürütülmeyeceği açıkça belirtilir. 1876’da söz konusu madde çıkartılmış olsa da bu durum dönemin akademik çevrelerinde aradil sorununa genel yaklaşımı ortaya koyması ve konu üzerinde polemiklerin varlığına işaret etmesi açısından ilginçtir. Nitekim, derneğin toplantılarında aradilbilimciler, meslektaşlarının bu konudaki olumsuz tavrı ve çekincelerini kırmaya yönelik bildiriler sunmuşlardır. 1907’de Karl Brugmann ve August Leskien, yapay dillere yönelik eleştirilerini, doğal dillerin ait oldukları toplumun tarihiyle kurduğu organik bağ üzerinden ifade eder. Onlara göre her doğal dil, bir bakıma “geçmişin bir mirası”dır ve konuşmacı topluluğunun tarihsel gerçekliğini barındırır.¹⁹ Yapay dillerde eksik olan şey tam olarak da budur. Ulusalci Fransız Joseph de Maistre de, Herderci *Volksgeist* (halk ruhu)

¹⁸ “a separate linguistic system based on the output which results from a learner’s attempted production of a TL [target language] norm” Larry Selinker, “Interlanguage”, *IRAL - International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, C. 10, S. 3, 1972, s. 209-231 (s. 214).

¹⁹ Sébastien Moret, «D’un Vice Caché vers une Nouvelle Conception de la Langue : Les Langues Artificielles et la Linguistique», *Cahiers Ferdinand de Saussure*, C. 57, 2004, S. 7-21 (s. 13).

fikrine benzer bir biçimde, her dilin bağlı bulunduğu ulusun ruhunu yansıttığını öne sürerek “dilleri oluşturan gizli bir ilke”ye göndermede bulunur.²⁰ Yapma dillerin olumsuz karşılanmasının altında yatan çok önemli bir belirleyici de dilin insan müdahalesi kabul etmeden, kendiliğinden oluşan ve kendine has ilkeler doğrultusunda gelişen canlı bir organizmaya benzetilmesi olmuştur. Planlı bir dil yapımı, dili doğal bir organizma olarak gören ve kendiliğinden oluşanın dışında hiçbir dilsel olguyu meşru kabul etmeyen bu anlayış tarafından ciddiye alınmamış ve eleştirilmiştir.

UYD, dili sembolik ve kültürel yönlerinden ziyade iletişimsel işleviyle ele alır. Umberto Eco’nun tespit ettiği üzere, “Hiçbir UYD savunucusu, dilsel görecilik sorununu ele almamış ya da değişik dillerin içeriği farklı biçimlerde ve birbirleriyle karşılaştırılamayacak şekilde düzenledikleri gerçeğiyle uğraşmamıştır.”²¹ UYD insanları birleştirme arzusunda bir tasarı olup ana dilin konuşmacıların kavramsal dünyası üzerindeki olası belirleyiciliğini gündeme almamıştır.²² Taraftarları, araççı bir perspektiften hareketle toplumsal düzlemde iletişimsel ihtiyaçlarımızı en iyi tatmin edecek biçimde, planlı müdahale yoluyla dili değiştirmenin meşruiyetinin altını çizmişlerdir. Jespersen’e göre diğer beşerî bilimlerde dilbilim de insan merkezci olma durumundadır, çünkü nesnesi doğal bir nesne değil, bir insan yapımıdır:

*Değerlendirme tamamen ve açıkça insan merkezci olmak zorundadır. Bu, araştırmacının kendini insani endişelerden soyutlayabilmesinin bir erdem kabul edildiği diğer bilimlerde bir kusur olabilir; ancak dilbilimde, tersine, tam da araştırma nesnesinin doğası gereği, kişi sürekli insan çıkarına bakmalı ve her şeyi sadece bu bakış açısından değerlendirmelidir.*²³

Gerek dil reformlarına gerek yapma dil yaratımına yönelik gelenekçi ve organizmacı itirazlara karşılık Jespersen dilin zaten insan yapımı bir araç olduğunu, dolayısıyla ihtiyaçlarımız yönünde değiştirilebilmesi gerektiğini vurgular. Hatta tersi yönünde görüşleri bilim dışı bir statükoculukla açıklar.

²⁰ S. Moret, agm., s. 14.

²¹ Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, çev. Kemal Atakay, Literatür, İstanbul, 2004 (s. 278).

²² Bunun bir açıklaması, UYD’nin ana dillerin yerine geçmeye değil, sadece farklı ana dilleri konuşanlar arasında bir aracı işlevi görmeye yönelik bir tasarı olmasıdır. Dilsel göreceliği ifade eden Sapir-Whorf hipotezinin isim babalarından Edward Sapir’in Uluslararası Aracı Dil Derneği bünyesinde görev almış bir UYD savunucusu olması da ilginçtir.

²³ “The estimation has to be thoroughly and frankly anthropocentric. This may be a defect in other sciences, in which it is a merit on the part of the investigator to be able to abstract himself from human considerations; in linguistics, on the contrary, on account of the very nature of the object of study, one must constantly look to the human interest, and judge everything from that, and from no other, point of view.” Otto Jespersen, *Language: Its Nature, Development and Origin*, Henry Holt & Co, New York, 1922 (s. 324).

Araççı dil görüşünü açıkça dil planlamasını meşrulaştırmak için kullanan Tauli'ye göre de “Dil bir araç olduğuna göre, bir dil ve muhtevası değerlendirmeye tabi tutulabilir, değiştirilebilir, düzeltilebilir, ayarlanabilir, geliştirilebilir ve yerine başkaları getirilebilir ve yeni diller ve dilsel içerikler istenildiği gibi yaratılabilir.”²⁴

UYD'nin yapaylığı, yani dilsel aktarımın çok önemli bir aracı olan geleneğin ötesine geçerek bilinçli olarak belli bir amaca yönelik düzenlenmiş olması, dilcilerin bu girişimlere yönelik itirazlarının başlıca kaynağıdır. Bu sebeple birçok aradilbilimci, “yapay dil” yerine “yapay”ın olumsuz anlamını içermeyen “yapma dil”, “planlı dil” gibi ifadeleri kullanmayı açıkça tercih etmiştir. Martinet²⁵ ve daha yakın tarihte Libert,²⁶ UYD taraftarı dilbilimcilerin “yapay dil” tabirinden bu önyargılar nedeniyle uzak durmayı tercih ettiğini aktarır. Örneğin Jespersen, dilin zaten insan yapımı bir araç olduğunun altını çizerken, doğal diller ile planlı diller arasında sanıldığı kadar keskin bir fark olmadığını vurgular:

İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerden doğal, Esperanto, İdo, Volapük, Occidental, Novial gibi dillerden yapay diye bahsetmek alışlagelmiştir. Bu yazıda bu ayrımın doğru olmadığını göstereceğim, çünkü söz konusu fark bir tür farkından ziyade derece farkıdır; sözde doğal diller pek çok yönüyle “yapay”dır ve sözde yapay diller pek çok yönüyle gayet doğaldır, hiç olmazsa tüm önem arz eden projelerde; dolayısıyla daha uygun terimler

²⁴ “From the fact that language is a means follows that a language and its components can be evaluated, altered, corrected, regulated, improved, and replaced by others and new languages and components of a language can be created at will.” Valter Tauli, “The Theory of Language Planning” in Joshua A. Fishman (ed.), *Advances in Language Planning*, Mouton & Co, Lahey, 1974, s. 49-67 (s. 51).

²⁵ “Çok yakın zamana kadar, bir dili yapay olarak tanıtmak onun hakkında söyleyebileceğiniz en kötü şey olurdu. Volapük'ten itibaren planlı dillerin mucitleri ve destekçileri bu nitelemeden uzak durmaya dikkat ettiler ve ürünlerinin uluslararası ve aracı özelliğini vurguladılar.” (Not so very long ago, presenting a language as artificial would have been the worst possible thing you could have said about it. The inventors and promoters of planned languages, from Volapük onward, carefully avoided that epithet and stressed the international and auxiliary character of their products.) André Martinet, “The Proof of the Pudding,” in K. Schubert (ed.), *age.*, s. 3-5 (s. 3).

²⁶ “Görünen o ki bazı yapay dil taraftarları *yapay diller* teriminin olumsuz çağrışımları olduğunu hissediyorlar ve dolayısıyla başka terimleri kullanıyorlar: *planlı diller* veya *yapma diller*.” (Some proponents of artificial languages apparently feel that the term *artificial languages* has negative connotations and thus use other terms for them, *planned languages* or *constructed languages*.) Alan Libert, “Artificial Languages,” in *Oxford Research Encyclopaedia of Linguistics*, 2018. DOI: 10.1093/acrefore/9780199384655.013.11.

*seçmek akılcıca olacaktır. O halde ilk gruptaki dillere ulusal diller, ikinci gruptaki dillere de yapma veya sistemli olarak planlanmış diller diyeceğim.*²⁷

Bunu takiben Jespersen, dilde doğallık – yapaylık zıtlığını yumuşatmak için, doğal dillerdeki planlı unsurları ve yapay dillerdeki doğal unsurları hatırlatır. Doğal dillerde pek çok unsur, bilinçli standartlaştırma girişimlerinin sonucunda yerleşmiştir. Bilimsel terminoloji, doğal diller bünyesinde planlamanın en bariz örneklerindendir. Birtakım dilbilgisi kuralları baskın kurumların iradesi sonucu kalıplaşmış ve kökleşmiştir. Yazı sistemleri ve imla kuralları zaten üzerinde uzlaşılarak vücut bulmuş olmaları itibarıyla planlıdır. Buna karşılık, kayda değer sayılabilecek yapay dillerin çoğu, yoktan var edilmiş değil, doğal dilsel ürünlerin karşılaştırılması ve evrimlerinin gözlemlenmesinden hareketle oluşturulmuştur. Planlı bir girişim olmakla birlikte doğalcı UYD’ler, dillerin tarihsel evrim süreçlerinde hangi ilkeler doğrultusunda geliştiğinin ve hangi özelliklerinin ortaklaşma yoluna gittiğinin tespit edilmesiyle, doğal dillerin empirik verileri temel alınarak oluşturulur. Özellikle Couturat ve Jespersen’in aradilbiliminde, doğal dillerin değişkenlik gösteren ve pratiklikten uzak ayrıntılarının değilse de ortak söz dağarcığının ve genel yönelimlerinin (ad çekimlerinin basitleşmesi, yazımda fonetikleşme vb.) taklit edilmesi belirleyici olmuştur. Bu bakımdan Jespersen, aradilbilimcinin işini doğada hazır bulduğu malzemeyi mükemmelleştirmekle görevli bahçıvanınkindene benzetir: “Mükemmel bahçıvanın sanatı yapay çiçekler üretmek değil, doğanın kendisine sunduğu bitkilerin en iyilerini seçmek, onları Doğa’nın kendisinin kullandığı süreçler (melezleme ve mutasyon) aracılığıyla uyumlu bir bütün oluşturacak şekilde düzenlemektir. Bu görev aynı zamanda aradilbilimcinin işini betimler.”²⁸

²⁷ “It is customary to speak of such languages as English, French and German as natural, and such languages as Esperanto, Ido, Volapük, Occidental, Novial as artificial. It will be my task in this paper to show that this distinction is not exact, as the difference is one of degree rather than of species; very much in the so-called natural languages is “artificial,” and very much in the so-called artificial languages is quite natural, at any rate in all those schemes that count; therefore it would be wise to choose more adequate terms. I shall consequently speak of the first class of languages as national languages, and of the second class as constructed or systematically planned languages.” Otto Jespersen, “Nature and Art in Language”, in O. Jespersen 2010, s. 387-399 (s. 397).

²⁸ “The art of the perfect gardener is not to make artificial flowers but to select the finest of those plants with which nature provide him, to arrange them so that they form a harmonious whole, and perhaps to produce new species by means of the same processes (crossing and mutation), that Nature herself employs. This also describes the task of the interlinguist.” Otto Jespersen, “Nature and Art in Language,” in O. Jespersen 2010, agm. s. 398.

3. Aradilbilimde Betimleyici ve Yapıcı Yaklaşımlar

UYD hareketinde hâkim olan görüş, başarılı bir uluslararası dil planlama işinin ayrıntılı ve özenli bir betimleyici araştırma gerektirdiği yönündedir. Bu bağlamda Couturat ve Léau'nun evrensel diller tarihçesinde dile getirdiği *a priori* (önsel) ve *a posteriori* (sonsal) yapma dil ayrımını hatırlatmak yararlı olacaktır.²⁹ *A posteriori* dilleri *a priori* dillerden ayıran özellikleri, yapımlarında doğal dillere başvurulmasıdır. Buna karşılık *a priori* diller, malzemesi doğal dillerden toplanmamış, onlardan bütünüyle bağımsız yaratımlardır. On yedinci yüzyılın felsefi dillerinin benimsediği *a priori* tasarım ilkesinin aksine, on dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren UYD hareketi pratik kaygıları ve kullanılabilirliği temel alan bir yaklaşım benimsedi. Yani aradilin söz dağarcığını ve dilbilgisini empirik verilerden bağımsız olarak yoktan var etmek yerine, halihazırda konuşulmakta olan dillerin verilerinden hareketle uluslararası kullanım için elverişli yeni bir dil oluşturma yoluna gitti. Jespersen, Couturat, Peano gibi dil yapımcıları, yaratımlarında karşılaştırmalı dilbilimden yararlandı. Couturat, Ermeni çalışmalarının kurucusu sayılan Fransız Hint-Avrupa dilbilimcisi Antoine Meillet'nin öğretilerini izleyerek, dillerin doğal evrim sürecinde sadeleşme ve uluslararasılaşma yoluna gittiğini örneklerle destekledi.³⁰ Bu çerçevede aradilbilim, doğal dillerin gidişatını gözlemleyip ortak evrimlerinin yönünü çıkarımlar ve bu doğrultuda oluşturulmuş bir aradil yaratma yoluna gider. Dolayısıyla aradilbilim, yapıcı anlamında bile betimleyici bir temel dil biliminin verilerine dayanmak zorundadır. Baudoin de Courtenay, aradilbilimin tarihsel öncülerinden Leibniz'in de dil yapımında yaşayan dillerin analizinin evrensel bir dil yaratmaya yönelik sentetik çalışmayı öncelemesi gerektiği üzerinde durduğunu hatırlatır.³¹ Nitekim, üstlendikleri küreselci tavır fiilen ağırlıklı olarak Avrupa coğrafyası ile kısıtlı olmakla beraber, UYD yapımcıları hâlihazırda evrenselleşmeye yüz tutmuş dilsel öğeleri UYD'ye dâhil etmeye özen gösterdi, söz dağarcığını oluştururken de güncel dil çeşitliliğini göz önünde bulundurdu. Özellikle Peano, Eksiz Latince'nin yapımında Avrupa dilleri söz varlığının bir derlemesini yapma yoluna giderek, eş veya benzer formlarda yaygın olarak bulunan sözcüklerden hareketle UYD'nin söz dağarcığını oluşturdu.

Betimleyici çalışmanın aradil yapımındaki önemiyle beraber, bu alanda dilsel betimlemenin ötesine geçen uygulamalı bir boyutun varlığı

²⁹ Louis Couturat ve Léopold Léau, *Histoire de la Langue Universelle*, Hachette, Coulommiers, 1903.

³⁰ Louis Couturat, «Sur la Structure Logique du Langage», *Revue de Métaphysique et de Morale*, C. 20, S. 1, 1912, s. 1-24.

³¹ S. Kuznecov, agm., 94.

kaçınılmazdır. Dilbilimciler, aradilbilime hem bir temel bilim hem de bir uygulamalı bilim olarak yaklaşabilmektedir. Örneğin Wüster aradilbilimi sentetik dilbilim olarak adlandırır ve şöyle tanımlar: “Dilbilimin, dilin evrimini tespit etmekle yetinmeyip onu bilinçli olarak etkileyen (yönlendiren), görece yeni bir dalı.”³² Spiridovič, dilbilimde analizci ve sentezci yaklaşımları karşılaştırır. Bu ayrıma göre sentezci yaklaşım (*lingvoteknologija*) dili incelemeye değil değiştirmeye yönelir. “Sentetik filoloji”, “sentetik dilbilim” olarak da adlandırılmıştır. “Sentetik” yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri Estonyalı dil devrimcisi ve kuramcısı Valter Tauli’dır. Tauli’nin kuramında dil planlaması “var olan dillerin düzenlenmesi ve geliştirilmesine veya yeni ortak bölgesel, ulusal veya uluslararası dillerin yapısına yönelik sistemli etkinlik”³³ anlamına gelir. Bu tanımda da temel bilimlerin betimleyici yaklaşımı değil, uygulamalı bilimlerin yapıcı yaklaşımı söz konusudur. Ancak Kuznecov, aradilbilimin sıklıkla “sentetik yapıcı dilbilim”, yani bir tür uygulamalı dilbilim olarak ele alınışını örneklendirirken, bu yaklaşımı aradilbilimin kapsamını kısıtlamakla eleştirir:

*Daha yakından bakınca, aradilbilimin sadece kısmen sentetik dilbilim ve muadillerinin çerçevesine yerleştirilebileceği görülür. Aslında, sentetik dilbilim ya var olan bir dilin üzerindeki etkiyi ya da yeni bir dilin yaratımını varsayarken, iletişimsel olarak gerçekleştirilmiş ve iş gören planlı diller, özü itibarıyla sentetik dilbilimin kapsamının ötesinde kalır: artık bu dillerden yaratmaya gerek yoktur ve evrimleri üzerinde bilinçli etki ulusal dillerin üzerindeki bilinçli etkiden daha olanaklı değildir.*³⁴

Kuznecov, bir uygulamalı dilbilim olarak aradilbilim anlayışının güncel temsilcilerinden Hollandalı dilbilimci Willem Verloren von Themaat’ı örnek verir. Verloren von Themaat aradilbilimi şöyle tanımlar: “Aradilbilim kavramsal değil uygulamalı bilimdir. Amacı gerçeği değil, amaca – şu

³² “tiun relative novan branĉon de la lingvistiko, kiu ne nur konstatas, sed kiu konscie influas (gvidas) la evoluon de lingvo» Eugen Wüster, *Esperantologiaj Studoj*, TK/ Stafeto, Antwerpen, 1978. Aktaran: S. Kuznecov, agm., s. 94.

³³ “the methodical activity of regulating and improving existing languages or creating new common regional, national or international languages” V. Tauli 1968, *age.*, s. 27.

³⁴ “A closer look reveals that interlinguistics is only partly inserted into the frame-works of synthesizing linguistics and its analogs. In fact, while synthesizing linguistics presupposes either the influence on the evolution of an existing language or the creation of a new one, communicatively realized and functioning planned languages appear to be essentially beyond the scope of synthesizing linguistics: there is no more need to create such languages and the conscious influence on their evolution is possible to no greater extent than the conscious influence on national languages.” S. Kuznecov, agm., s. 96.

durumda uluslararası iletişim – en uygun aracı bulmaktır.”³⁵ Bu ayrıma istinaden Kuznecov, temel bilim ile uygulamalı bilimi nesnesi üzerinden ayırır: Birincisi, araştırmadan bağımsız olarak var olan bir nesneyi konu edinirken, ikincisinin nesnesi araştırmanın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan, doğal yani kendiliğinden oluşmuş dilleri inceleyen dilbilim temel bilim, dil üzerinde bilinçli bir müdahaleye veya yeni dil dizgeleri (yapay diller) yaratmaya yönelik çalışmalarla uygulamalı bilim niteliğini kazanır. Öte yandan Kuznecov, uygulamalı bilimin nesnesinin dönüşümü sonucu temel bilim statüsü kazanmasının mümkün olduğuna dikkat çeker. Yapay dilleri inceleyen aradilbilim, bu duruma bir örnek teşkil eder. Nitekim, René de Saussure, Esperanto dilinde söz türetimini incelerken, Zamenhof’un dili tasarlarlarken bizzat öngörmediği bir düzenlilik keşfetmiştir.³⁶ Kuznecov’a göre bu, yapay dillerin de kullanıma girdiği andan itibaren yeni özellikler geliştirebildiğini kanıtlar. Bu durumda, bir yapay dil de bir doğal dil gibi betimsel incelemeye tabi tutulabilir. Aradilbilimin uygulamalı bir bilimden temel bir bilime dönüşümü bu noktada gerçekleşir. Kuznecov’un sözünü ettiği türden bir değişimi André Martinet de tespit etmiş, Esperanto’nun fiilen iletişim amaçlı kullanılmaya başlamasıyla birlikte artık dilbilimin meşru bir konusu olmayı hak ettiğini söylemiştir:

*İşte birbirleriyle Esperanto konuşan iki kişi, mesela bir İngiliz ve bir Macar. Burada dilsel bir dışavurumla karşı karşıya olduğumuz aşıkardır. Ne de olsa muhataplardan biri öbürüne saatin kaç olduğunu sorarsa, öteki cebinden saatini çıkaracak ve kendisine istediği bilgiyi verecektir ve bunun için soruyu soranın hareketlere, yani dilsel olmayan göstergelere başvurması gerekmeyecektir. Ve dilsel olan hiçbir şey dilbilimciyi kayıtsız bırakamaz. Başka bir deyişle, dil yapımını bilimsel bir sorun olarak görmeyi reddetsek bile, bir kere oluşturulduktan sonra bu dillerin karşılıklı anlaşma için kullanılma biçimi, mesleği dil olgularının incelemesi olanların araştırma nesnesi olabilir ve olmalıdır.*³⁷

³⁵ “La interlingvistiko estas science aplika, ne la pura. Ĝia celo estas trovi ne la veron, sed la plej efikon instrumenton al celo – ĉi-kaze la internacia komunikado.» Willem A. Verloren von Themaat, «Pri la Kaŭzoj de la Malkonsentoj en la Interlingvistiko», in Ryszard Rokicki (ed.), *12-a Scienca Interlingvistika Simpozio (Varsovio 1984)*, Akademickie Centrum Interlingwistyczne, Varşova, 1985, s. 19-27 (s. 22, aktaran: Kuznecov, agm., s. 96).

³⁶ René de Saussure, *La Construction Logique des Mots en Espéranto*, Universala Esperanta Librejo, Cenevre, 1910.

³⁷ «Voici deux personnes, un Anglais et un Hongrois par exemple, qui s’entretiennent en esperanto. Nous avons là incontestablement affaire à une manifestation linguistique. La preuve en est que si l’un des interlocuteurs demande à l’autre quelle heure il est, ce dernier tirera sa montre de son gousset et lui donnera l’indication qu’il désire, et que ceci sera obtenu sans que le demandeur ait nécessairement recours à des gestes, c’est-à-dire à des signes non linguistiques. Or, rien de ce qui est linguistique ne saurait laisser le linguiste indifférent. En

4. Günümüzde Aradilbilim ve Açılımları

Aradilbilim, Uluslararası Dilbilimciler Kongresi'nin gündemine üç kez dâhil oldu: Cenevre 1931 (ikinci kongre), Paris 1948 (altıncı kongre) ve Berlin 1987 (on dördüncü kongre). István Szerdahelyi'nin 1966'da Budapeşte Eötvös Loránd Üniversitesi'nin Genel ve Uygulamalı Dilbilim bölümü bünyesinde kurduğu esperantoloji anabilim dalı, 2009'a kadar etkinliğini sürdürdü. Günümüz akademik dünyasında esperantoloji ve aradilbilim, 1997'de Adam Mickiewicz Üniversitesi'nin (Poznan) Modern Filoloji fakültesindeki Dilbilim Enstitüsü bünyesinde kurulan ve Ilona Koutny'nin yönettiği Interlingvistikaj Studoj (Aradilbilim çalışmaları) diploma programı ile varlığını sürdürmektedir. 1991'de Detlev Blanke öncülüğünde Berlin'de Gesellschaft für Interlinguistik (Aradilbilim derneği) kuruldu. Bugün aradilbilim çalışmalarına yer veren başlıca düzenli yayın, *Language Problems and Language Planning* (LPLP)'dir.

Aradilbilim disiplininin temel çalışma alanını Esperanto dili oluşturur.³⁸ Aktif olarak sözlü ve yazılı kullanılan ve hatırı sayılır bir kullanıcı kitlesine sahip tek aradil olması sebebiyle, bu şaşırtıcı değildir. Blanke, Esperanto çalışmaları yani esperantolojiyi “aradilbilimin, Esperanto'nun kaynakları, yapım ilkeleri, yapısı, gelişimi ve uygulamasını inceleyen bir dalı”³⁹ olarak tanımlar. Pereltsvaig, güncel esperantoloji çalışmalarının bir dökümünü yaparak, Esperanto'nun diller arasındaki özgün konumu sebebiyle (yapma bir dil olması, herkes için sonradan edinilmiş olması, belirli bir ülke veya millete bağlı olmaması gibi) dilbilimin diğer alanlarını nasıl aydınlatabileceğini

d'autres termes, même si l'on se refuse à considérer la construction de langues comme un problème scientifique, la façon dont ces langues, une fois construites, sont utilisées pour la compréhension mutuelle peut et doit être l'objet d'un examen de la part de ceux dont l'étude des faits de langage est la profession.» André Martinet, «La Linguistique et les Langues Artificielles», *Word*, C. 2, S. 1, 1946, s. 37-47 (s. 38).

³⁸ Peter Forster (*The Esperanto Movement*, De Gruyter, New York/Lahey, 1982) Esperanto hareketinin kapsamlı bir tarihçesini aktarır. Pierre Janton (*Esperanto: Language, Literature, and Community*, State University of New York Press, Albany, 1993), Esperanto'nun edebiyatı ve camiası üzerinde durur. Humphrey Tonkin (ed., *Esperanto, Interlinguistics, and Planned Languages*, University Press of America, Maryland & Oxford, 1997) ve Schubert 1989 (age.), güncel Esperanto ve aradilbilim tartışmalarının önemli bir seçkisini sunar. Christopher Gledhill (*The Grammar of Esperanto. A Corpus-based Description*, Lincom Europa, Münih, 1998), Kalman Kalocsay ve Gaston Waringhien (*Plena Analiza Gramatiko de Esperanto*, 5. düzeltilmiş baskı, Universala Esperanto-Asocio, Rotterdam, 1985), Bertilo Wennergren (*Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko*, Esperanto-Ligo por Norda Ameriko, El Cerrito, 2005) ve John Wells (*Lingvistikaj Aspektoj de Esperanto*, Universala Esperanto-Asocio, Rotterdam, 1978), Esperanto dilbilgisini ele alan başlıca akademik çalışmalardır.

³⁹ “Esperantology (Esperanto studies) is a branch of interlinguistics which studies the sources, principles of construction, structure, development and application of Esperanto.” D. Blanke, agm., s. 201.

açıklar.⁴⁰ Söz konusu alanlar arasında dil tipolojisi, yabancı dil edinimi, Kreol çalışmaları, etkileşimsel dilbilim ve ikidillilik yer alır. Kimura, sosyolojik açıdan Esperanto'nun azınlık dilleriyle gösterdiği benzerlikleri sıralayarak bu iki toplumdilbilimsel olgunun verimli bir şekilde karşılaştırılabileceğini öne sürer.⁴¹

Günümüzde Esperanto ve diğer planlı dilleri merkez alan çalışmalar, ağırlıklı olarak dil adaleti tartışmaları bağlamında yapılmaktadır.⁴² Ne de olsa aradiller içinde aktif bir kullanıcı kitlesine sahip tek örnek olan Esperanto'yu da Zamenhof, her şeyden önce barışçı ve hümanist bir proje olarak başlatmıştı. Alcalde, dil adaleti literatürü taramasında toplumdilbilim, ekodilbilim, hukuk ve siyaset felsefesinin yanı sıra aradilbilime müstakil bir başlık açar ve Esperantistleri dil adaleti kuramcılarının öncüleri arasında sayar.⁴³ Bugün adil iletişim sorunu özellikle Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi resmî kurumlar ve uluslararası düzlemde etkinlik gösteren STK'larda dil kullanımı çerçevesinde tartışılmaktadır. AB'de hem etkili ve ekonomik hem de çokdillilik ve kültürel çeşitliliğe elverişli bir dil politikasına duyulan ihtiyaç, dil adaletini sağlayabilecek bir çözüm olarak Esperanto'nun yeniden gündeme getirilmesini sağlamıştır.⁴⁴ Dil politikası alanında Esperanto lehine en önemli argüman, bu dilin uluslararası iletişim için adil ve eşitlikçi bir araç olduğu yönündedir.⁴⁵ Kimsenin ana dili olmayan bir yardımcı dil, uluslararası düzlemde ekonomik ve politik olarak baskın ülkelerin dilinin de tekelleşerek diğer milli veya yerel dilleri zayıflatması, bu dilleri konuşanları dezavantajlı bir konuma düşürmesi gibi eşitsiz bir duruma iyi bir alternatif gibi

⁴⁰ Asya Pereltsvaig, "Esperanto Linguistics: State of the Art," *Language Problems and Language Planning*, C. 41, S. 2, 2017, s. 168-191.

⁴¹ Goro Christoph Kimura, "Esperanto and Minority Languages," *Language Problems and Language Planning*, C. 36, S. 2, 2012, s. 168-181.

⁴² Mark Fettes, "The Geostrategies of Interlingualism" in J. Maurais ve M. A. Morris (eds.), *Languages in a Globalising World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 37-45; Sabine Fiedler, "The Topic of Planned Languages (Esperanto) in the Current Specialist Literature," *Language Problems and Language Planning*, C. 39, S.1, 2015, s. 84-104.

⁴³ Javier Alcalde, "Linguistic Justice: An Interdisciplinary Overview of the Literature," A'dam Multiling Working Paper #3, Web. 1 Temmuz 2015 (s. 71-76).

⁴⁴ Sabine Fiedler, "Approaches to Fair Linguistic Communication," *European Journal of Language Policy*, C. 2, S. 1, 2010, s. 1-22.; S. Fiedler 2015.

⁴⁵ Sue Wright, *Community and Communication: The Role of Language in Nation State Building and European Integration*, Multilingual Matters, Clavendon, 2000; M. Fettes, agm.; Robert Phillipson, *English-Only Europe. Challenging language policy*, Routledge, Londra, 2003; Claude Piron, "Choosing an Official Language", in U. Ammon, N. Dittmar, K. Mattheier ve P. Trudgill (eds.), *Sociolinguistics / Soziolinguistik: An international handbook of the science of language and society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Vol. 3, De Gruyter, Berlin/New York, 2006, s. 2484-2493.

gözükmektedir. Nitekim, uluslararası iletişimde Esperanto'yu destekleyen kesim aynı zamanda azınlık dillerinin korunmasına ve ana dil haklarına daha duyarlı bir tutum sergilemektedir.⁴⁶ Küresel düzlemde güç dengesizliklerinin doğurduğu dil zayıflaması, tarafsız bir ortak dilin İngilizcenin yerini almasıyla kontrol altına alınabilecektir. Esperanto taraftarlarının ikinci ana tezi, bu dilin kullanılmasının AB bünyesindeki kurumlarda çeviri maliyetini önemli ölçüde azaltacağı beklentisidir. Örneğin, Grin'in hesabına göre Esperanto'yu kullanarak AB masraflarını yılda 2,5 milyar avroya kadar azaltılabilecektir.⁴⁷ Esperanto lehine diğer bir argümana, ilk yabancı dil olarak Esperanto öğreniminin, bu dilin kolay ve düzenli yapısı sayesinde öğrencinin diğer yabancı dilleri edinimini kolaylaştırdığı yönündedir.⁴⁸ Bu avantajlarına rağmen Esperanto, yapma bir dil olarak hâlen karşılaştığı yaygın şüpheli veya olumsuz tutum sebebiyle dil adaletsizliği sorununa bir çözüm arayışında en azından yakın vadede umut verici bir pist teşkil etmemektedir.

Sonuç

Bu yazımızda, dilbilimin gölgede kalmış alanlarından biri olan ve ülkemizde literatürü neredeyse hiç tanınmayan interlinguistik (aradilbilim) disiplininin kökenlerini ve bu alandaki en önemli isimleri tanıttık. Dilbilimcilerin aradillere yaklaşımını ana hatlarıyla inceleyerek, aradilbilimin nesnesi ve yöntembilimi üzerine bir tartışma yürüttükten sonra bu alandaki güncel tartışmaları özetleyerek yararlı olabilecek açılımlar üzerine fikir yürüttük. Aradilbilim çalışmalarını tarihsel bir zemine oturtarak, sadece betimsel bir perspektiften yürütülecek bir Esperanto filolojisi olarak değil, dilbilimin diğer alanlarında karşılaştırmalı çalışmaları kolaylaştıracak bir veri kaynağı olarak da aradilbilimin önemine değindik. Hepsinden önemlisi, küreselleşme ve adaletsiz dilsel tektipleşmenin getirdiği toplumsal eşitsizliklere karşı aradilbilim, uluslararası iletişim konusunda üretken bir zemin olma potansiyeline sahiptir. Tüm bu nedenlerle bu literatürün daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasının önemine inanıyoruz.

⁴⁶ M. Fettes, agm., 2003.

⁴⁷ François Grin, *L'Enseignement des Langues Etrangères comme Politique Publique*, La Documentation Française. Web. Ekim 2005. <https://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/054000678/>

⁴⁸ Timothy G. Reagan, *Language Matters: Reflections on Educational Linguistics*, Information Age Publishing, Charlotte, NC, 2009. S. Wright, age. Roehr-Brackin ve Tellier, bu iddianın fazla iyimser olduğuna dikkat çekiyor (Karen Roehr-Brackin ve Angela Tellier, "Esperanto as a Tool in Classroom Foreign Language Learning in England," *Language Problems and Language Planning* C. 42, S. 1, 2018, s. 89-111).

KAYNAKÇA

- Alcalde, Javier, "Linguistic Justice: An Interdisciplinary Overview of the Literature". A'dam Multiling Working Paper #3. Web. 1 Temmuz 2015.
- Barandovská-Frank, Vera, *Interlingvistiko. Enkonduko en la Sciencon pri Planlingvoj. Proveldono*, Universitato Mickiewicz, Poznan, 2017.
- Baudoin de Courtenay, Jan, "Ob Iskustvennom Jazyke", *Esperanto*, C. 3-4, 1905, s. 26-30.
- Blanke, Detlev, "How Not to Reinvent the Wheel... The Essential Scholarly Literature in Interlinguistics and Esperantology", *Interdisciplinary Description of Complex Systems*, C. 13, S. 2, 2015, s. 200-215.
- Bodmer, Frederick, *The Loom of Language*, Allen & Unwin, Londra, 1944.
- Bormann, Artur, «Grundzüge der Interlinguistik», in Haupenthal 1976, s. 278-296.
- Brugmann, Karl ve Leskien, August, *Zur Kritik der Künstlichen Weltsprachen*, Trübner, Strazburg, 1907.
- Couturat, Louis, «Sur la Structure Logique du Langage», *Revue de Métaphysique et de Morale*, C. 20, S. 1, 1912, s. 1-24.
- Couturat, Louis ve Léau, Léopold, *Histoire de la Langue Universelle*, Hachette, Coulommiers, 1903.
- Duličenko, Aleksandr Dimitrievič, «Interlingvistika». In Duličenko A. D. (ed.), *Aktual'nye Problemy Sovremennoj Interlingvistiki, Interlinguistica Tartuensis 1. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised // Uienye zapiski Tartuskogo gosudarstvennogo universiteta // Acta et commentationes Universitatis Tartuensis 613*, Tartu, 1982, s. 68-93.
- Eco, Umberto, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, çev. Kemal Atakay, Literatür, İstanbul, 2004.
- Falk, Julia, "Words without Grammar: Linguists and the International Auxiliary Language Movement in the United States", *Language & Communication*, C. 15, S. 3, 1995, s. 241-259.
- Fettes, Mark, "The Geostrategies of Interlingualism" in J. Maurais ve M. A. Morris (eds.), *Languages in a Globalising World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 37-45.
- Fiedler, Sabine, "Approaches to Fair Linguistic Communication," *European Journal of Language Policy*, C. 2, S. 1, 2010, s. 1-22.
- Fiedler, Sabine, "The Topic of Planned Languages (Esperanto) in the Current Specialist Literature", *Language Problems and Language Planning*, C. 39, S.1, 2015, s. 84-104.
- Forster, Peter, *The Esperanto Movement*, Mouton de Gruyter, Lahey/New York, 1982.
- Gledhill, Christopher, *The Grammar of Esperanto. A Corpus-based Description*, Lincom Europa, Münih, 1998.

- Gode, Alexander, *Interlingua-English: A Dictionary of the International Language*, Storm, New York, 1951.
- Gode, Alexander ve Blair, Hugh E., *Interlingua: A Grammar of the International Language*, Storm, New York, 1951.
- Grin, François, *L'Enseignement des Langues Etrangères comme Politique Publique*. La Documentation Française. Web. Ekim 2005. <https://www.ladocumentationfrancaise.fr/rapports-publics/054000678/>.
- Guérard, Albert L., *A Short History of the International Language Movement*, Boni & Liveright, New York, 1921.
- Haugen, Einar, "Planning for a Standard Language in Norway", *Anthropological Linguistics*, C. 1, S. 3, 1959, s. 8-21.
- Hauptenthal, Reinhard (ed.), *Plansprachen. Beiträge zur Interlinguistik*, Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976.
- Janton, Pierre, *Esperanto: Language, Literature, and Community*, State University of New York Press, Albany, 1993.
- Jespersen, Otto, *Language: Its Nature, Development and Origin*, Henry Holt & Co, New York, 1922.
- Jespersen, Otto, *An International Language*, Allen & Unwin, Londra, 1928.
- Jespersen, Otto, "Nature and Art in Language". In Jespersen 1960/2010, s. 387-399.
- Jespersen, Otto, "A New Science: Interlinguistics". In Jespersen 2010, s. 422-429.
- Jespersen, Otto, *Selected Writings of Otto Jespersen*, Routledge, New York, 2010.
- Kalocsay, Kalman ve Waringhien, Gaston, *Plena Analiza Gramatiko de Esperanto*. 5. düzeltilmiş baskı. Universala Esperanto-Asocio, Rotterdam, 1985.
- Kimura, Goro Christoph, "Esperanto and Minority Languages," *Language Problems and Language Planning*, C. 36, S. 2, 2012, s. 168-181.
- Kuznecov, Sergej N., "Interlinguistics: A Branch of Applied Linguistics?" In Schubert 1989, s. 89-98.
- Libert, Alan, "Artificial Languages", *Oxford Research Encyclopaedia of Linguistics*, 2018. DOI: 10.1093/acrefore/9780199384655.013.11
- Manders, Wilhelmus Johannes Arnoldus, *Interlingvistiko kaj Esperantologio*, Muusses, Purmered, 1950.
- Martinet, André, «La Linguistique et les Langues Artificielles», *Word*, C. 2, S. 1, 1946, s. 37-47.
- Martinet, André, «The Proof of the Pudding». In Schubert 1989, s. 3-5.
- Meysmans, Jules, «Une Science Nouvelle», *Lingua Internationale*, C. 1, S. 8, 1911-1912, s. 14-16.
- Moret, Sébastien, «D'un Vice Caché vers une Nouvelle Conception de la Langue: Les Langues Artificielles et la Linguistique», *Cahiers Ferdinand de Saussure*, C. 57 2004, s. 7-21.

- Peano, Guiseppe, “De Latino sine Flexione”, *Rivista di matematica*, C. 8, S. 3, 1903, s. 74-83.
- Pereltsvaig, Asya, “Esperanto Linguistics: State of the Art”, *Language Problems and Language Planning*, C. 41, S. 2, 2017, s. 168-191.
- Phillipson, Robert, *English-Only Europe. Challenging language policy*, Routledge, Londra, 2003.
- Piron, Claude, “Choosing an Official Language”, U. Ammon, N. Dittmar, K. Mattheier ve P. Trudgill (Eds.), *Sociolinguistics / Soziolinguistik: An international handbook of the science of language and society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Vol. 3, De Gruyter, Berlin/New York, 2006, s. 2484–2493.
- Reagan, Timothy G., *Language Matters: Reflections on Educational Linguistics*, Information Age Publishing, Charlotte, NC, 2009.
- Roehr-Brackin, Karen ve Tellier, Angela, “Esperanto as a Tool in Classroom Foreign Language Learning in England”, *Language Problems and Language Planning*, C. 42, S. 1, 2018, s. 89-111.
- Saussure, René de, *La Construction Logique des Mots en Esperanto*, Universala Esperanta Librejo, Cenevre, 1910.
- Schubert, Klaus, “Interlinguistics – its aims, its achievements, and its place in language science” in Schubert 1989, s. 7-44.
- Schubert, Klaus (ed), *Interlinguistics: Aspects of the Science of Planned Languages*, De Gruyter, Berlin/New York, 1989.
- Selinker, Larry, “Interlanguage”, *IRAL - International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, C. 10, S. 3, 1972, c. 209-231.
- Szilágyi, Denes, «Versus Interlinguistica», *Schola et Vita*, C. 6, 1931, s. 97-120.
- Tauli, Valter, *Introduction to a Theory of Language Planning*, Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1968.
- Tauli, Valter, “The Theory of Language Planning”. In Joshua A. Fishman (ed.), *Advances in Language Planning*, Mouton & Co, Lahey, 1974, s. 49-67.
- Tonkin, Humphrey (ed.), *Esperanto, Interlinguistics, and Planned Languages*, University Press of America, Maryland & Oxford, 1997.
- Verloren von Themaat, Wilhelm A., «Pri la Kaŭzoj de la Malkonsentoj en la Interlingvistiko». In Ryszard Rokicki (ed.), *12-a Scienca Interlingvistika Simpozio (Varsovio 1984)*, Akademickie Centrum Interlingwistyczne, Varşova, 1985, s. 19-27.
- Wandruszka, Mario, *Linguistik: Wissenschaft von den Menschlichen Sprachen*, Salzburger Universitätsreden 49, Salzburg/Münih, 1972.
- Wennergren, Bertilo, *Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko*, Esperanto-Ligo por Norda Ameriko, El Cerrito, 2005.

- Wells, John, *Lingvistikaj Aspektoj de Esperanto*, Universala Esperanto-Asocio, Rotterdam, 1978.
- Wright, Sue, *Community and Communication: The Role of Language in Nation State Building and European Integration*, Multilingual Matters, Clevedon, 2000.
- Wüster, Eugen, *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*, VDI-Verlag, Berlin, 1931.
- Wüster, Eugen, “La Terminoj ‘esperantologio’ kaj ‘interlingvistiko’”, *Esperantologio*, C. 1, 1955, s. 209-214.
- Wüster, Eugen, *Esperantologiaj Studoj*, TK/ Stafeto, Antwerpen, 1978.